

Genel Hatlarıyla İslam'da Siyasi Mezhepler

Tayfun NASUHBEOĞLU

Giriş

1. Şia (Şiilik)

- 1.1. Tanım ve Ortaya Çıkış
- 1.2. Türkiye’de Alevilik
- 1.3. Şii Fırkalar
 - 1.3.1. Sebeiyye
 - 1.3.2. Gurabiyye
 - 1.3.3. Keysaniyye
 - 1.3.4. Zeydiyye
 - 1.3.5. İsnâaşeriyye
 - 1.3.6. İsmâiliyye
 - 1.3.7. Hâkimiyye
 - 1.3.8. Dürzîler
 - 1.3.9. Nusayriler

2. Hâricîlik

Hâricî Fırkaların Ortak Görüşleri

2.1. Hâricî Fırkalar

Müslüman Sayılan Hâriciler

- 2.1. 1. Ezarika
- 2.1. 2. Necedât
- 2.1. 3. Sufriyye
- 2.1. 4. Acârîde
- 2.1. 5. İbâdiyye

Müslüman Sayılmayan Hâriciler

- 2.1. 6. Yezîdiyye
- 2.1. 7. Meymûniyye

3. Ehl-i Sünnet

3.1. Halifenin Gerekliliği

- 3.1.1. Halifenin Kureyş Kabilesinden Olması
- 3.1.2. Halkın Halifeye Biat Etmesi
- 3.1.3. Halifenin İstişare İle Seçilmiş Olması
- 3.1.4. Halifenin Adaletli Olması

3.2. Halifenin Hilafet Şartlarının Dışına Çıkması

Sonuç

Genel Hatlarıyla İslam'da Siyasi Mezhepler¹

Tayfun NASUHBEOĞLU

Ekim 2026

3

Giriş

İslam tarihinde siyasi² mezheplerin³ ana düşüncesi, hilafet⁴ kurumu üzerinden ayrışır. Hz. Muhammed (s.a.s.)'in vefatından sonra başlayan süreçte, kimin peygamberin halifesi olacağı meselesi ümmetin en önemli gündem maddesi hâline gelmiştir. Hz. Peygamberden nakledilen bazı hadisleri de dayanak göstererek ilk etapta iki ana damara ayrılan “İslam Siyasî Düşüncesi” daha sonra Hâricîlerin de ortaya çıkmasıyla üç ana damar halinde gelişmiştir. Bu görüşlerin bir mezhep ya da ekol haline gelmesi sistematize edilmesi sonraları olmuştur.

Bu üç ana damar **Ehl-i Sünnet**, **Şia** ve **Hâricîlik** ekolleridir. Her bir ekol zamanla kendi içerisinde farklı alt ekollere ayrılmıştır. Ehl-i Sünnet ve Hâricîler hilafet modelini, Şia ise velâyet modelini savunur. Bunun yanında Ehl-i Sünnet ve Şia, hilafet veya velayet kurumunu mecburi bir gereklilik olarak görürken, Hâricîler ihtiyaç olması halinde gerekli görürler. (Bakınız Tablo-1ⁱ)

Hz. Osman'ın (r.a) hunharca katledilmesi, İslam tarihinin en önemli kırılma noktalarından biridir. Ardından meydana gelen Cemel ve özellikle Sıffin savaşları, İslam ümmetinde derin siyasî ayrışmaların fiilen başlamasına zemin hazırlamıştır.ⁱⁱ

Bu yazıda ele alınan Şîî ve Hâricî fırkaların isimlendirilmesinde büyük ölçüde Prof. Dr. Muhammed Ebû Zehra'nın Mezhepler Tarihi adlı eserindeki tasnif esas alınmıştır. Mezhepler tarihi literatüründe aynı fırkalar için farklı isimlendirme ve sınıflandırmalara rastlamak mümkündür. Çalışma, İslam tarihindeki siyasî mezhepleri genel hatlarıyla tanıtmayı amaçlamaktadır.

¹ Bu yazı ilk kez 2008'de Bayrampaşa seminerleri kapsamında hazırlanmış olup, 11 Ekim 2026'da redakte ve eklemeler ile yeniden yayınlanmıştır.

² **Siyaset**: Arapça kökenli bir kavramdır. Devleti idare etme sanatı; diplomatik, politika; insanları, dünya ve âhiret saadetlerine yöneltme gayret ve mesaisi. (Şamil İslam Ansiklopedisi) Batıda, siyasete karşılık kullanılan politika ise Yunan kökenlidir. (AÖF Siyaset Bilimi)

³ **Mezheb (مذهب)**: ذهاب fiil kökünden türer. Çoğulu mezahib'tir (مذاهب) gidiş, ayrılış, gitme, ayrılma; izlenilen, tutulan yol, tavır, usul, politika; görüş, düşünce, kanı; ideoloji; öğreti, doktrin; ekol, okul, mezhep. Arapça-Türkçe Sözlük Serdar Mutçalı Dağarcık Yayınevi S: 297

⁴ **Hilafet**: Allah'ın hâkimiyet hakkının bir tecellisi olarak İslâm hükümlerini uygulamaya koymaktan sorumlu makamının adı. Hilâfet, kelime anlamıyla, başkasının yerine onun adına görev yapmak veya tasarruflarda bulunmak demektir. (Şamil İslam Ansiklopedisi)

1. Şia (Şiilik)

1.1. Tanım ve Ortaya Çıkış

“Şia” sözlük anlamı itibariyle taraftar, dost ve yardımcı manalarına gelir. Hilafetin Hz. Ali’ye ve ondan sonra da onun evlatlarına intikal etmesi gerektiğine inanan ekoldür.

İbn Haldûn, *Mukaddime* adlı eserinde bu mezhebin temel prensiplerini şöyle özetler:

“Hilafet meselesi, ümmetin görüşüne başvurulmuş umumi meselelerden değildir. Halife olacak kişi de ümmetin tayini ile başa gelecek birisi değildir. Hilafet, dinin temel prensibi ve İslam’ın bir esasıdır. Herhangi bir peygamberin bundan gafil olması, onu ihmal etmesi ve bunu ümmete bırakması asla caiz değildir. Bilakis peygamberlerin, ümmete imam tayin etmesi onun üzerine bir görevdir. İmamında, büyük küçük bütün günahlardan beri olması gerekir.”⁵

Şiiliğin tohumları, Hz. Ebu Bekir’in halife seçilmesi sırasında yaşanan tartışmalara kadar uzanır. Asıl olarak Hz. Osman döneminde filizlenmiş, Hz. Ali döneminde ise güçlenmiştir. Zamanla birçok fırkaya ayrılmıştır. Günümüzde en yaygın olan kolu, **İmamiyye’nin İsnâaşeriyye** mezhebidir.

Emevîlerin Ehl-i Beyt ve taraftarlarına yönelik baskı ve zulümleri, Şia’ya çok sayıda taraftar kazandırmıştır. Emevî yönetimi o kadar ileri gitmiştir ki, Halife Ömer b. Abdülaziz dönemine kadar Cuma hutbelerinde Hz. Ali’ye yönelik sövge ve lanet dolu ifadeler okutulmuştur.

Peygamberimizin ifadesiyle “Cennet gençlerinin efendisi” olan Hz. Hüseyin’in şehadeti ve Kerbelâ’dan sonra Hz. Ali ile Hz. Hüseyin’in kızlarının esir olarak Yezid’e gönderilmesi, toplumun vicdanını derinden yaralamıştır.

Hz. Hüseyin’in kardeşi Hz. Zeyneb binti Ali’nin feryadıⁱⁱⁱ

Zaman zaman Emevî hanedanlığına^{iv} karşı kıyam hareketleri ortaya çıkmış ve kısmen başarılar elde edilmiştir. Ancak bu başarılar uzun süreli olamamış, daha çok bölgesel düzeyde kalmıştır.

⁵ Muhammed Ebu Zehra, İslam’da Siyasi, İtikadî ve Fıkıhî Mezhepler Tarihi, Hisar Yayınevi S:39

1.2. Türkiye’de Alevilik^v

“Alevi” kavramı, sözlükte Hz. Ali taraftarı olan kimse için kullanılır. Ancak tarihsel süreçte özel anlamlar kazanmış ve farklı içeriklerle anılmıştır. Türkiye’de Alevilik konusu başlı başına müstakil bir çalışmayı gerektirdiğinden, konu sonraki seminer dönemlerinde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Alevilik, kavram olarak ilk bakışta daha çok Türkiye’yi çağrıştırıyor. Tarih içerisinde ana Şia damarından ayrılan bazı fırkalar sapma eğilimi göstermişlerdir. Türkiye’de de bir kısım çevreler Aleviliğe yeni bir elbise biçme çabası içerisindeyler. Aleviliği asli çizgisinden uzaklaştırıp içi boşaltılmış bir İslam anlayışının temsilcisi haline, hatta İslam düşmanlığında birilerinin payandası olma konumuna itmektedirler.

Bazı kaynaklarda Şiiler için genel anlamda “Alevi” kavramı kullanılırken, bazı kaynaklarda ise Alevilik, Şiilikten ayrı bir inanış şekli olarak değerlendirilmektedir.

1.3. Şii Fırkalar

1.3.1. Sebeiyye

Abdullah b. Sebe’ye tabi olan guruba verilen isimdir. Abdullah b. Sebe’nin, Hîre veya Yemen kökenli olup sonradan İslam’a girmiş bir Yahudi olduğu rivayet edilmektedir. Hz. Osman döneminde valiler aleyhine aşırı bir şekilde propaganda yapmaktaydı. Mısır valisinin görevden alınmasını talep etmek üzere Medine’ye gelen gruptalar arasında yer aldığı ve kışkırtıcı hareketlerde etkili olduğu nakledilmektedir.

Bu grubun görüşleri şöyle özetlenebilir:

- Her peygamberin bir vasîsi (vekili) vardır. Hz. Harun’un Hz. Musa’nın yardımcısı olduğu gibi, Hz. Ali de Hz. Muhammed’in vekilidir.
- Hz. Muhammed peygamberlerin en üstünüdür. Hz. Ali ise vekillerin en üstünüdür.
- Hz. Muhammed tekrar dünyaya geri dönecektir. İbn Sebe bu hususta şöyle demiştir: *“Mesih İsa’nın döneceğini söyleyip de Muhammed’in döneceğini söylemeye hayret ederim.”*

Daha sonraki dönemlerde görüşlerinde Sebeiyye mensupları daha da ileri giderek Hz. Ali’yi ilahlaştırdılar. Rivayete göre Hz. Ali, İbn Sebe’nin bu sapkın sözleri üzerine onu öldürtmek istemişse de, yanında bulunanların stratejik gerekçelerle itirazları üzerine Medâin’e sürgün etmekle yetinmiştir.⁶

İbn Sebe, Hz. Ali’nin şehadetinden sonra da faaliyetlerine devam etmiştir. Hz. Ali’nin şehadetini bir propaganda unsuru hâline getirerek yeni görüşler ortaya attı. Hz. Ali’nin gerçekte öldürülmediğini, sadece ona benzetilen bir şeytanın öldürüldüğünü ve Hz. Ali’nin Hz. İsa gibi göğe yükseltildiğini iddia etmiştir. Ona göre Yahudi ve Hıristiyanların Hz. İsa’yı öldürdükleri yönündeki iddiaları nasıl doğru değilse, Hâricîlerin Hz. Ali’yi öldürdükleri yönündeki iddiaları da doğru değildir.

Sebeiyye mensupları, “gök gürültüsünü –güya- Hz. Ali’nin sesi, şimşek çakmasını ise gülümsemesinin eseridir” derler.

Bir başka grup ise, “İlah, Hz. Ali’ye ve ondan sonra gelecek olan imamlara hulul etmiştir” görüşünü savunmuştur. Nitekim eski Mısırlılar, Firavunlar hakkında bu iddiada bulunurlardı.

⁶ Muhammed Ebu Zehra, İslam’da Siyasi, İtikadî ve Fıkîhî Mezhepler Tarihi, Hisar Yayınevi S:46

1.3.2. Gurabiyye

Bu grupta aşırı fırkalardan birisidir. Bunlar, Sebeiye gibi Gurabiyye mensupları, Hz. Ali'yi Hz. Muhammed'den üstün kabul etmişlerdir.

Bu grubun görüşüne göre, peygamberlik aslında Hz. Ali'ye ait iken, Cebrail vahyi yanlışlıkla Hz. Muhammed'e indirmiştir.

Bu gruba "kargacılar" anlamına gelen Gurâbiyye isminin verilmesinin sebebi, "Karganın kargaya benzediği gibi Ali'de Muhammed'e benzemektedir" şeklindeki iddialarıdır.

Bu grubun liderliğiyle öne çıkan belirgin bir isim bilinmemektedir.⁷

1.3.3. Keysaniyye⁸

Liderleri Muhtâr b. Ebi Ubeyd b. Mes'ûd es-Sekafî adlı şahıstır. Bu kişi başlangıçta Hâricilere tabi iken sonrasında Hz. Ali taraftarı olmuştur.⁹

Hız. Hüseyin, amcasının oğlu Müslim b. Akîl'i durumu yerinde incelemek üzere Kûfe'ye gönderdiğinde Muhtar da onunla irtibat halinde bulunmuştur. Kûfe Valisi Ubeydullah b. Ziyâd, Muhtar'ı tutuklatmış ve Hz. Hüseyin'in şehadetine kadar zindanda tutmuştur. Daha sonra yapılan girişimler neticesinde serbest bırakılan Muhtar, Mekke'ye dönmüş ve Hz. Hüseyin'in katillerinden intikam alacağına dair söz vermiştir.

Mekke'de Abdullah b. Zübeyr'e katılmıştır. Abdullah b. Zübeyr, Mekke ve çevresinde hâkimiyet kurmaya çalışıyordu. Muhtar da başarıya ulaşılması hâlinde vali olarak atanmak şartıyla ona biat etmiştir. Muhtar, Abdullah b. Zübeyr ile beraber Şamlılara karşı savaşmıştır.

Yezid'in ölümünden sonra İslam topraklarındaki karışıklık daha da artmıştır. Muhtar yeniden Kûfe'ye dönmüş ve halktan Muhammed b. Hanefiyye adına biat toplamaya başlamıştır. Muhammed b. Hanefiyye, halk arasında sevilen, takvası ve ilmiyle tanınan bir şahsiyetti. Aynı zamanda Hz. Ali'nin oğluydu.

Muhtar'ın kendi adına izinsiz olarak biat topladığını öğrenen Muhammed b. Hanefiyye, bu hareketi açıkça desteklememiş ve onunla arasına mesafe koymuştur. Buna rağmen halk, Muhtar'ın etrafında toplanmaya devam etmiştir. Çünkü Hz. Hüseyin'in katillerini yüksek sesle cezalandırma vadi geniş ilgi görüyordu. Nitekim verdiği sözü yerine getirerek Hz. Hüseyin'in şehadetine karışan birçok kişiyi öldürmüştür. Sonunda kendisi de Abdullah b. Zübeyr'in kardeşi Mus'ab b. Zübeyr tarafından öldürülmüştür.

Bu gurubun görüşleri şunlardır:

- Ehl-i Beyt'ten gelen imamlara karşı son derece itaatkârdırlar. Onlara göre imam hata işlemez. Çünkü imam ilahi ilmin bir temsilcisidir.
- İmamın tekrar döneceğine inanırlar. Dönecek olan imam ise Muhammed b. Hanefiyye'dir. Bir kısmı onun öldükten sonra diriltileceğine inanırken, bir kısmı ise hiç ölmediğini ve "Ridva" (Radva) dağında gizlenmiş olarak yaşamaya devam ettiğini ileri sürerler.

⁷ Muhammed Ebu Zehra, İslam'da Siyasi, İtikadî ve Fıkhî Mezhepler Tarihi, Hisar Yayınevi S:47

⁸ Keysan ismi ya Muhtara verilen isim ya Hz. Ali'nin kölesinin ismi ya da Hz. Ali'nin oğlu Muhammed b. Hanefiyye'nin talebesinin ismi.

⁹ Muhammed Ebu Zehra, İslam'da Siyasi, İtikadî ve Fıkhî Mezhepler Tarihi, Hisar Yayınevi S:48

- Bedâ prensibine inanırlar. Bu prensibe göre imamların verdikleri bazı haberler veya ortaya koydukları hükümler beklenen şekilde gerçekleşmediğinde, bunun imamın yanılmasından kaynaklanmadığı kabul edilir. Aksine Allah Teâlâ'nın farklı bir takdirinin ortaya çıktığına inanılır. Ehl-i sünnet âlimleri ise bu görüşün Allah'ın ezeli ilmi ve değişmez bilgisiyle bağdaşmadığını ileri sürerek tenkit etmişlerdir.

- Keysâniyye'nin bazı kollarına göre her şeyin bir zâhiri ve bir de bâtını vardır. Her insanın bir ruhu, her indirilen ayetin bir te'vili bulunmaktadır. Dünyada temsili olarak mevcut olan her şeyin bir hakikati vardır. Bu âlemde bulunan hikmet ve sırlar bir insan şahsında toplanmıştır. Onlara göre bu hikmet ve sırlar Hz. Ali ve oğlu Muhammed b Hanefiyye tahsis edilmiştir. Bu ilimlerin kendisinde toplandığı kişi gerçek imamdır.

Bugün İslam coğrafyasında Keysâniyye'ye mensup müstakil bir topluluk bulunmamaktadır.¹⁰

1.3.4. Zeydiyye

Şîi mezhepler içerisinde Ehl-i sünnet ve'l-cemâate en yakın kabul edilen ve en mutedil çizgiyi temsil eden gruptur.

Bu mezhebin imamı, Zeyd b. Ali Zeynelâbidîn b. Hüseyin b. Ali'dir. Zeydiyye hem siyasi hem de fikhî mezhepler arasında sayılır.

Zeyd, Emevî Halifesi Hişam b. Abdülmelik'e karşı kıyam etmiştir. Ancak bu hareket başarıya ulaşamamış ve kendisi şehit edilmiştir. Zeyd'in ilmî derecesi oldukça yüksekti. Döneminin önemli âlimleri arasında kabul edilmiştir. Vâsıl b. Atâ ve Ebû Hanife onun ilminden istifade etmişlerdir. Hatta Ebû Hanife'nin Zeyd'i maddî olarak desteklediği ve:

“Zeyd'in bu çıkışı, Resûlullah'ın Bedir Savaşı'ndaki çıkışına benzer.”

dediği rivayet edilmektedir.

Zeyd büyük bir fikhî âlimi ve kelâmcıydı. Kendisine nispet edilen **el-Mecmû'** adlı bir eser bulunmaktadır.¹¹

Bu Mezhebin Bazı Görüşleri

1. Hz. Peygamber bizzat isim vererek bir halife tayin etmemiştir. Ancak ideal halifenin sahip olması gereken vasıfları zikretmiştir. Bu vasıflara en uygun kişi Hz. Ali'dir. Hz. Ali'den sonra ise Hz. Fatıma'nın soyundan gelenlerdir. Zeyd, kendisine biat edilmesini istediğinde, başta kardeşi olmak üzere birçok kişinin itirazı ile karşılaşmıştır. Hatta kardeşinin:

“Senin bu anlayışına göre baban Ali Zeynelabidin imam değildir. Çünkü o hiçbir zaman ortaya çıkarak kendisini imam ilan etmemiş ve bunu aklından bile geçirmemiştir.”

diyerek muhalefet ettiği rivayet edilmiştir.

2. Daha üstün ve daha ehil bir kişi bulunduğu halde, ondan daha aşağı derecede görülen kimsenin halife seçilebileceğini kabul ederler. Onlara göre imamlık için zikredilen

¹⁰ Muhammed Ebu Zehra, İslam'da Siyasi, İtikadî ve Fikhî Mezhepler Tarihi, Hisar Yayınevi S:48-52

¹¹ Muhammed Ebu Zehra, İslam'da Siyasi, İtikadî ve Fikhî Mezhepler Tarihi, Hisar Yayınevi S:52-53

sıfatlar ideal vasıflardır. Ancak bu vasıfları taşıyan kişinin yerine yetkili merciler veya halk tarafından başka bir kişi seçilirse, onun imameti de meşru kabul edilir, kendisine yapılan biat geçerlidir. Bu sebeple Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in hilafetini meşru sayarlar.

3. Sahabeden herhangi bir kimseyi küfürle itham etmezler. Bu mutedil yaklaşım sebebiyle birçok kişi Zeyd'in etrafından ayrılmıştır. Rivayete göre bazı taraftarları kendisine Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer hakkındaki görüşünü sormuş, Zeyd de onlar hakkında hayırdan başka bir şey söyleyemeyeceğini ifade edince kendisini terk etmişlerdir.
4. Aynı dönemde farklı bölgelerde bulunan iki ayrı imama biat edilmesini caiz görürler. Ancak aynı bölgede iki halifenin bulunmasını caiz görmezler.
5. Büyük günah işleyen kişinin samimi bir şekilde tevbe edip günahından vazgeçmedikçe ebedî olarak cehennemde kalacağına inanırlar. Bu görüşü Mu'tezile ile önemli ölçüde benzerlik göstermektedir.

Zeyd'in şehadetinden sonra yerine oğlu Yahya geçmiştir. O da Emevî Devleti'nin son dönemlerinde şehit edilmiştir. Daha sonraki yıllarda Ehl-i Beyt adına hareket eden Abdullah b. Hasan'ın iki oğlu Muhammed ve İbrahim ortaya çıkmışlardır.

İbrahim Irak bölgesinde, Muhammed Medine'de kıyam etmiştir.

İmam Ebû Hanîfe'nin İbrahim'e destek verdiği rivayet edilmektedir. Bu sebeple yönetimin baskısına maruz kaldığı nakledilir.

İmam Malik de Medine'de: *"Zorla yemin ettirilen kişinin yemini geçerli değildir."* şeklinde fetva vermiştir. Bu fetva üzerine birçok kişi mevcut biatini bozarak Muhammed'in saflarına katılmıştır. İmam Malik de bu fetvası sebebiyle çeşitli baskılara maruz kaldığı rivayet edilir.

Her iki harekette şiddetli bir şekilde bastırılmıştır. Böylelikle Zeydiyye mezhebi zayıflamıştır. Mensuplarının bir kısmı diğer Şii gruplar içerisinde asimile olurken, bir kısmı da bazı görüşlerinden vazgeçmiştir.

Daha sonraki dönemlerde Zeydîler, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in hilafetini meşru kabul eden mutedil Zeydîler ile bu hilafeti meşru görmeyen ve daha sonra Râfîzîler olarak adlandırılanlar olmak üzere iki ana gruba ayrılmıştır.

Günümüzde Zeydiyye mezhebinin mensupları ağırlıklı olarak Yemen'de yaşamaktadır. Bunlar, ilk dönem mutedil Zeydî anlayışına daha yakın kabul edilen gruplara daha yakındır.¹²

¹² Muhammed Ebu Zehra, İslam'da Siyasi, İtikadî ve Fıkî Mezhepler Tarihi, Hisar Yayınevi S:54-57

1.3.5. İsnâaşeriyye

İsnâaşeriyye (oniki), halifeliğin Hz. Hüseyin'den sonra Ali Zeynelabidin'e, ondan sonra Muhammed el-Bakır'a ondan sonra Cafer-i Sadık'a, ve nihayet on ikinci imam olan Muhammed b. Hasan el-Askeri'ye ait olduğunu iddia ederler.

On ikinci imam Muhammed b. Hasan el-Askeri'nin, babasının evinde "Sirdab" (sardâb) adı verilen bir sığınakta gizlendiğine ve bir daha geri dönmediğine inanırlar. Küçük Muhammed'in kaybolduğunda kaç yaşında olduğu konusunda farklı rivayetler bulunmaktadır. Dört ile sekiz yaşları arasında olduğu nakledilmektedir.

Mensuplarının bir kısmı, yaşın imamet için engel teşkil etmeyeceğini, imamın bilmesi gereken her şeyi Allah'ın lütfuyla bildiğini ve bu sebeple kendisine itaat edilmesinin zorunlu olduğunu savunmuştur.

Bugünkülerinde içerisinde yer aldığı diğer grup ise, ictihatın imamın takipçisi olan ulemaya geçtiğini savunurlar.¹³

Halifenin Mevki

Bu mezhep, imamın Hz. Peygamber tarafından bizzat isim belirtilerek ve vasiyet yoluyla tayin edildiğini kabul eder. Bu yönüyle Zeydiyye'den ayrılır. Şöyle derler:

a. Resulullah, şeriatın bir kısım hükümlerini beyan etmiş, diğerlerinin zamanı gelmediği için izah etmemiştir. Bu izahı vekillerine emanet etmiştir.

b. Vekillerin her söylediği İslam şeriatındandır. Çünkü onların söyledikleri peygamberliği tamamlayıcı mahiyettedir. Sözleri Peygamberimizin sözü gibidir. Zira söyledikleri, peygamberimizin kendilerine emanet ettiği dini sırlardır.

c. İmamlar, dinin umumi hükümlerini hususileştirebilirler, mutlak hükümleri sınırlandırabilirler.¹⁴

On iki İmam

1. Hz. Ali b. Ebû Tâlib (600-661)
2. Hasan b. Ali (625-669), Hasan el-Müctebâ olarak da bilinir.
3. Hüseyin b. Ali (626-680), Seyyidü's-Şühedâ olarak da bilinir.
4. Ali b. Hüseyin (658-713), Zeynelâbidîn olarak bilinir.
5. Muhammed b. Ali (676-743), Muhammed el-Bâkır olarak bilinir.
6. Ca'fer b. Muhammed (703-765), Ca'fer es-Sâdık olarak bilinir.
7. Mûsâ b. Ca'fer (745-799), Mûsâ el-Kâzım olarak bilinir.
8. Ali b. Mûsâ (765-818), Ali er-Rızâ olarak bilinir.
9. Muhammed b. Ali (810-835), Muhammed el-Cevâd veya Muhammed et-Takî olarak bilinir.
10. Ali b. Muhammed (827-868), Ali el-Hâdî veya en-Nakî olarak bilinir.
11. Hasan b. Ali (846-874), Hasan el-Askerî olarak bilinir.
12. Muhammed b. Hasan (868-?), Muhammed el-Mehdî olarak bilinir.[1]

İsnâaşeriyye inancına göre gaybete girmiştir ve kıyamete yakın bir zamanda yeniden ortaya çıkacaktır. [2]

[1] Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, "İmâmiyye", "İsnâaşeriyye", "Mehdî", "Ali", "Hasan", "Hüseyin", "Ca'fer es-Sâdık" ve ilgili imam maddeleri.

[2] Ethem Ruhi Fırlı, *Çağımızda İtikadî İslâm Mezhepleri*.

¹³ Muhammed Ebu Zehra, *İslam'da Siyasi, İtikadî ve Fıkî Mezhepler Tarihi*, Hisar Yayınevi S:59

¹⁴ Muhammed Ebu Zehra, *İslam'da Siyasi, İtikadî ve Fıkî Mezhepler Tarihi*, Hisar Yayınevi S:61

Masumiyet Prensibi

İmamlar hata yapmaktan, unutmaktan ve günah işlemekten beridirler. İmama şüphe musallat olmaz, temiz ve temizleyendir.

İmamlar halife olmadan önceki hayatlarında da peygamberler gibi masumdurlar.

İmamlara verilen ilim, Allah tarafından bahşedilmiş ledünnî bir ilimdir. Bu ilim imamda fiilen mevcut olup sonradan kazanılmış değildir. İmamın görüşü ictihad gibi değerlendirilemez. Çünkü ictihatta yanılma ihtimali vardır. İctihad diğer ulema için geçerlidir. İmam ise bütün hükümleri Allah'ın kendisine bahşettiği bilgi ile bilir. Çaba harcayarak öğrenerek bilmez. Yani ilmi, kesbî değil, vehbîdir.

İmam, yalnızca dinî hükümleri açıklayan bir merci değildir. Aynı zamanda Resûlullah'tan sonra şeriatın koruyucusudur. Şeriatı her türlü tahriften, sapık düşüncelerden korur. Zira imam, Allah'ın yeryüzünde kıyamete kadar devam edecek bir hüccetidir.¹⁵

İmamın Mertebesi

İmamın mertebesi peygamberlik makamına oldukça yakındır. Temel fark, imamın vahiy almamasıdır.¹⁶

1.3.6 İsmâiliyye

İsmâiliyye, Ca'fer es-Sâdık'ın vefatından sonra imametın kime geçeceği konusundaki ihtilaftan doğan ve İsmâil b. Ca'fer es-Sâdık'a nisbet edilen Şîî bir mezheptir.

İmamların sıralanması konusunda Ca'fer es-Sâdık'a kadar İsnâaşeriyye ile aynı görüşü paylaşırlar. Ancak İsnâaşeriyye imametın Mûsâ el-Kâzım'a geçtiğini kabul ederken İsmâîlîler, imametın İsmail b. Ca'fer'e intikal ettiğini savunurlar.

İsmâîlîler, İsmail'in imamlığının bizzat babası Ca'fer es-Sâdık tarafından belirtildiğini, ancak İsmail'in babasından önce vefat ettiğini kabul ederler. İmamet, İsmail'den sonra oğlu Muhammed b. İsmail'e (Muhammed el-Mektûm) geçmiştir.

Muhammed el-Mektûm, gizli imamlar anlamına gelen "Mektum İmamların" ilkidir. Onunla birlikte İsmâiliyye tarihinde "setr devresi" olarak anılan gizlilik dönemi başlamıştır. İsmailiyye mensupları, imamın şartlara göre gizli olabileceğini, gizli olsa dahi imama itaatin gerekli olduğunu savunurlar. İmam'ın gizli oluşu imam oluşuna engel değildir.

İlk teşekkül süreci Irak merkezli Şîî çevrelerde başlamıştır. Mensupları tarih boyunca siyasî baskılarla karşılaşmış ve faaliyetlerini farklı bölgelere taşımışlardır. İran, Horasan, Yemen ve daha sonra Hindistan gibi bölgelerde önemli taraftarlar kazanmışlardır. Zamanla inançlarına eski Fars ve Hint inançları karışmıştır. Neticede birçokları yoldan sapmış, heva ve heveslerine tabi olmuşlardır.

İsmailiyye'deki İmam Sıralaması

1. Hz. Ali (r.a.)
2. Hz. Hüseyin (r.a.)
3. Ali Zeynelâbidîn
4. Muhammed el-Bâkır
5. Ca'fer es-Sâdık
6. İsmail
7. Muhammed el-Mektûm
8. Ca'fer el-Musaddık
9. Muhammed el-Habîb
10. Abdullah el-Mehdî
Kuzey Afrika'da ortaya çıkmış ve burada hâkimiyet kurarak devletin ilk hükümdarı olmuştur.
11. Fâtımî Devleti'ni kuran diğer imamlar

¹⁵ Muhammed Ebu Zehra, İslam'da Siyasi, İtikadî ve Fıkhî Mezhepler Tarihi, Hisar Yayınevi S:62-63

¹⁶ Muhammed Ebu Zehra, İslam'da Siyasi, İtikadî ve Fıkhî Mezhepler Tarihi, Hisar Yayınevi S:64

Bu sebeple İsmâiliyye ismi altında farklı fırkalar ortaya çıkmıştır. Bazıları İslam dairesinde kalmışken bazıları sapmıştır.¹⁷

Gizlilik

İsmailiyye mezhebindeki aşırılık, Sünni ekollerden daha fazla uzaklaşmalarına sebep olmuştur. Bunların gizlilik prensibi o kadar ileri gitmiştir ki kitap ve risalelerinde yazarların isimlerini dahi zikretmezlerdi. Mesela birçok ilmi ve derin felsefî görüşlere sahip “İhvan-ı Safa”¹⁸ risaleleri İsmailiyye mezhebi bağlularınca yazıldığı iddia edilmekle birlikte kesinlik kazanmış değildir. Risâlelerde müelliflerin isimleri açıkça belirtilmemiştir ve bu sebeple aidiyetleri uzun süre tartışma konusu olmuştur.

İsmâiliyye, nasların bâtinî yorumuna önem vermesi sebebiyle birçok kaynakta Bâtiniyye¹⁹ adıyla da anılmıştır.

İnançlarını insanlardan gizlerler. Gizlemelerinin sebebi geçmişte maruz kaldıkları zulüm ve baskılardır. Başlangıçta bir korunma yöntemi olarak ortaya çıkan bu durum, zamanla mezhebin temel ilkelerinden biri hâline gelmiştir.

Kaynaklarda, bazı İsmâilî grupların “Haşşâşîn” adıyla da anıldığı belirtilmektedir. Haşşâşîn, İsmâiliyye'nin Nizârî kolu içerisinde ortaya çıkan siyasî ve askerî bir teşkilattır. Hareketin lideri Hasan Sabbâh'tır. Hasan Sabbâh, İran'daki Alamut Kalesi'ni merkez edinerek faaliyetlerini yürütmüştür.

Hassan Sabbah
(...-1124)
İran'ın Kum şehrinde
doğmuştur.

Haşşâşîn teşkilatı, siyasî rakiplerine karşı düzenlediği suikastlarla tanınmıştır. Batı dillerindeki "assassin" (suikastçı) kelimesinin de bu topluluğun isminden türediği kabul edilmektedir.

Haçlı Seferleri döneminde Haşşâşînler, şartlara göre Müslüman veya Haçlı taraflarla zaman zaman ittifak kurmuşlardır. Bu sebeple tarih kaynaklarında farklı siyasî güçlerle kurdukları ilişkilere dair çeşitli bilgiler yer almaktadır.

Moğolların Alamut'u ele geçirmesiyle teşkilat önemli ölçüde zayıflamış; buna rağmen Nizârî İsmâilî toplulukları varlıklarını sonraki dönemlerde de sürdürmüşlerdir.

Mehdilik^{vi}

Yol gösteren, hidayete eren, doğru yolu bulan, Allah tarafından kendisine rehberlik edilen kimse. Kıyamete yakın dönemde zulüm ve adaletsizliğin her tarafı kapladığı bir zamanda gelip yeryüzünü adaletle dolduracağı ve İslam'ı hâkim kılacağı söylenen Ehl-i beytten birisi.

¹⁷ Muhammed Ebu Zehra, İslam'da Siyasi, İtikadî ve Fıkî Mezhepler Tarihi, Hisar Yayınevi S:64-66

¹⁸ **İhvan-ı Safa**; İslâm felsefesi tarihinde, insanları taassuptan kurtarmak, toplumu ıslah edecek bir aydınlar ahlâkı ortaya koymak ve tabiat ilimlerinden yola çıkarak bir felsefe kurmak iddiasıyla miladi X. yüzyılda oluşturulmuş bir dernek veya aydınlar topluluğu. İhvanu's-Safâ; saf ve temiz kardeşler anlamına gelir. Düşüncelerini yaymak için "Resailu-İhvanu's-Safâ" adıyla bilinen bir ansiklopedi hazırlamışlardır. Bu bakımdan onlara İslâm dünyasının ilk ansiklopedileri de denir. **Samîl İslam Ansiklopedisi**

¹⁹ **Bâtiniyye**; Kur'an ve hadislerdeki her zahirin, açık hükmün bir de bâtını, iç yüzü, herkesin anlayamayacağı gizli tarafı olduğunu ve Kur'an ile hadislerin ancak tevil (yorumlama) ile anlaşılabilirliğini iddia eden fırkalara XII. asırdan itibaren toptan verilen isim. Bunlar kendilerinin Şia'ya mensup olduklarını iddia ederlerse de, İslâm bilginleri tarafından İslâm dışı kabul edilmiştir. Bâtinilere, muhtelif vesileler ile verilmiş isimler şunlardır: Karâmîta, Sâibiye, İsmâiliye, Mübarekiye, Bâbekiye. **Samîl İslam Ansiklopedisi**

İsmaililerin, bâtiniler olarak adlandırılmalarının bir diğer sebebi de, “Şeriatın bir zahiri vardır, bir de bâtını vardır. İnsanlar zâhiri bilebilir, bâtını ise sadece imam bilir. İlimler zâhiri ve bâtını ilimler olmak üzere iki kısımdır” demeleri sebebiyledir.

Mutedil olan İsmâiliyye'nin görüşleri özetle üç ana temel üzerine kurulmuştur:

- 1. İlahi Feyiz:** Bu, Allah'ın imamlara lütfettiği ilahî bilgidir. Allah, imamları, imamlıkları gereği derece ve ilim yönünden insanlardan üstün kılmıştır. İmamlarda başkalarında bulunmayan ilimler vardır. Onlara, diğer insanların idrak edemedikleri şer'i ilimler verilmiştir.
- 2. İmam açık veya gizli olabilir.** Her iki durumda da imama itaat edilmesi gerekir. İmam, insanlara doğru yolu gösteren mehdîdir. Mehdî'nin bir gün ortaya çıkacağı, kıyametten önce zulüm ve haksızlıkları ortadan kaldırarak yeryüzünü adaletle dolduracağına inanılır.
- 3. İmam masumdur.** Hiç kimseye karşı sorumlu değildir. İmamın masum olması “hata işlemezler” anlamında değildir. Onlara göre insanların hata olarak gördüğü bazı fiilleri, diğer insanlar yapamadığı halde imamlar yapabilir. Çünkü imamların yollarını aydınlatan özel bir ilme sahip olduklarına inanılır.

İsmâilî hareket tarih içerisinde Fatımî Devleti'nin kurulmasına öncülük etmiştir.

Günümüzde İsmâilîlerin bir kısmı Afrika'nın orta ve güney bölgelerinde, bir kısmı Şam bölgesinde, çoğunluğu ise Hindistan ve Pakistan'da bulunmaktadır.²⁰

1.3.7. Hâkimiyye

Hâkimiyye, Bâtinî gruplar arasında yer alan bir fırkadır. Mezhep, bir dönem Fâtımî Devleti'nin hükümdarlarından olan el-Hâkim bi-Emrillâh'a nispet edilir. Bu kişi önceleri kendisini gizlemişse de ölmekten ya da –akrabalarınınca– öldürülmekten kurtulamamıştır. Bu gurubun bağlıları liderlerinin öldürüldüğünü kabul etmezler. Onun hâlen hayatta olduğuna ve uygun zamanda yeniden ortaya çıkacağına inanırlar.

Hâkimiyye, Şîî fırkalar içerisinde aşırı (gulât) kabul edilen gruplardan biridir. Bu fırka Allah'ın nurunun yeryüzünü aydınlatması meselesinde çok aşırı gitmişler ve -hâşâ- Allah'ın imamda hulûl ettiği görüşüne varmışlardır.²¹

1.3.8. Dürzîler

Dürzîlik, Şîîliğin İsmâiliyye kolundan ortaya çıkan siyasî-itikadî bir oluşumdur. Adını, davetin önde gelen propagandacılarından Nuştekîn ed-Dürzî'den (ö. 410/1019) almıştır. Mezhebin teşekkülünde Fâtımî Halifesi el-Hâkim bi-Emrillâh el-Mansûr b. el-Azîz Billâh (385–411/996–1021) ile Hamza b. Ali'nin önemli rol oynadığı kabul edilir.²²

Altıncı Fâtımî halifesi el-Hâkim, ulûhiyet (tanrılık) davasında bulunarak mektuplara "Bismil-Hâkim er-Rahmanirrahim" yazdırıyor, hutbede kendi ismi okunduğunda halkı ayağa kaldırıyor.²³ Hâkim, etrafa dâîler göndererek kendi sapık görüşlerinin propagandasını yaptırıyor ve: "Hiç kimsenin kendilerine zarar veremeyeceğini, mezhebe bağlı olanların artık dalâlete düşürülmeyeceklerini" söylüyordu.

Dürzîlik bâtinî karakterli bir inanç sistemi olup mensupları kendilerini "Muvahhidûn" (tevhid ehli) olarak adlandırırlar. Dürzî inancında el-Hâkim bi-Emrillâh'ın ilâhî bir şahsiyet

²⁰ Muhammed Ebu Zehra, İslam'da Siyasi, İtikadî ve Fikhî Mezhepler Tarihi, Hisar Yayınevi S:64-67

²¹ Muhammed Ebu Zehra, İslam'da Siyasi, İtikadî ve Fikhî Mezhepler Tarihi, Hisar Yayınevi S:67-68

²² Şamil İslam Ansiklopedisi C:2 S: 144 ilgili madde

²³ Mahmud Es'ad, Tarih-i İslâm, s.158

olduğuna inanılır; Hamza b. Ali ise inanç sisteminin kurucusu ve başlıca öğreticisi kabul edilir. İnanç esaslarının önemli bir kısmı gizli tutulduğundan Dürzîlik tarih boyunca dışarıdan en az bilinen mezheplerden biri olmuştur.²⁴

Dürzîler, el-Hâkim'in ölmediğine, gaybete girdiğine ve zamanı geldiğinde yeniden ortaya çıkacağına inanırlar.

Günümüzde Dürzîler başta Lübnan ve Suriye olmak üzere Filistin ve Ürdün'de yaşamaktadır. Lübnan'da yaşayan Dürzîler nüfusun yaklaşık % 7'sini teşkil etmekte olup, Müslümanlar arasında gösterilmektedir.

1.3.9. Nusayriler

Nusayrîlik, IX. yüzyılda Irak bölgesinde ortaya çıkan ve günümüzde daha çok Suriye'nin sahil kesimlerinde yaşayan bâtinî karakterli bir Şîî fırkadır. Mensupları kendilerini İsnâaşeriyye'ye mensup kabul etmekle birlikte, klasik Şîî anlayıştan farklı bazı inançlara sahiptirler. Fırka adını kurucusu kabul edilen Muhammed b. Nusayr en-Nemîrî'den (ö. 270/883) almıştır.

Nusayrîlikte Hz. Ali'ye olağanüstü ve ilâhî vasıflar nispet edilmiş, bâtinî yorumlar ile tenâsüh inancı önemli bir yer tutmuştur. İnanç esaslarının bir kısmı uzun süre gizli tutulduğundan mezhep hakkında bilgiler sınırlı kalmıştır.

Günümüzde Nusayrîler başta Suriye olmak üzere Türkiye'nin Hatay ve çevresinde yaşamaktadır. Suriye nüfusunun yaklaşık %10'unu oluşturdukları kabul edilmektedir. XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Suriye devlet yönetiminde Nusayrî kökenli askerî ve siyasî kadrolar önemli ölçüde etkili olmuşlardır.²⁵

Nihayet 8 Aralık 2024 tarihinde Suriye'de Baas yönetiminin devrilmesi ile birlikte, uzun yıllar ülke yönetiminde etkili olan Nusayrî kökenli siyasî kadroların hâkimiyeti de sona ermiştir.

²⁴ DÜRZİLİK - TDV İslâm Ansiklopedisi

²⁵ NUSAYRÎLİK - TDV İslâm Ansiklopedisi

2. Hâriciler

Hâricîler, Hz. Ali ve Muâviye'nin temsil ettiği iki ana siyasî çizgiden ayrılarak üçüncü bir grup oluşturdukları için tarihte bu isimle anılmışlardır.

Sıffîn Savaşı'nda Muaviye tarafı savaşı kaybetmek ve fitnenin kökü nerede ise kazınmak üzereydi. Amr. b. Âs'ın teklifiyle Muaviye'nin askerleri, mızraklarının uçlarına Kur'an sayfaları taktılar. Hep bir ağızdan "Hüküm yalnız Allah'ındır" sloganını haykırmaya başladılar.

Bu durum karşısında Hz. Ali'nin ordusundaki bazı sığ görüşlü kişiler, "Biz Kur'an'la savaşamayız" diyerek savaştan vazgeçtiler. Böylece İslam tarihinde yeni bir çığır açtılar. Savaşmayı reddeden bu grup, daha sonra hakem olayını kabul ettiği gerekçesiyle Hz. Ali ve Muaviye'yi küfürle itham ettiler.

Böylece İslam tarihinde kendilerine "**Hâriciler**" adı verilen, daha çok bedevi kültürün hâkim olduğu, zahiren takva sahibi ancak anlayışları yüzeysel olan bir grup çıkmış oldu.²⁶

Şia ile Hâriciler Arasındaki Ortak Noktalar

1. Her iki grup da ayrılıktan önce Hz. Ali'nin tarafında idiler.
2. Her iki grubun da ortaya çıktığı yer Irak'ın Kûfe şehridir.
3. Her iki grup da mevcut rejime muhaliftir.
4. Ehl-i sünnet merkeze alındığında, her iki grup da birbirine zıt iki uçta yer almaktadır.

Hârici Fırkaların Ortak Görüşleri

1. Halife, ancak serbest seçimle başa gelir. Seçime Müslümanların tamamı katılmalıdır. Halife adaletli davrandığı, şeriatı ayakta tuttuğu ve hatadan uzak kaldığı sürece görevini sürdürür. Doğru yoldan ayrılırsa vazifeden alınması veya öldürülmesi gerekir.
2. Halifelik sadece Arap kabilelerinden bir aileye mahsus değildir. Yani sadece Kureyşe ve Araplara ait değildir. Halife olma hususunda bütün Müslümanlar eşittir. Hatta halifenin doğru yoldan saptığında görevden alınması veya öldürülmesi kolay olacağından Kureyşten olmaması tercih sebebidir. Hâriciler bu görüş çerçevesinde Emîrû'l-Mü'minin olarak Kureyş'ten olmayan Abdullah b. Vehb er-Rasibi'yi seçmişlerdir.
3. Hârici mezhebinin Necedât fırkası, insanların kendi aralarında insafla davrandıkları müddetçe halifeye ihtiyaç duyulmayabileceğini ifade etmiştir. Başa halife getirilmesi dinen vacip olmayıp caizdir. Ancak ihtiyaç ve maslahat gereği vacip olabilir.

²⁶ Muhammed Ebu Zehra, İslam'da Siyasi, İtikadî ve Fıkî Mezhepler Tarihi, Hisar Yayınevi S:71-76

4. Hâriciye mezhebine mensup olanlar, her günah işleyenin kâfir olduğu görüşündedirler. Bu hususta küçük günah ile büyük günah arasında ayırım yapmazlar. Hâriciler, bazı görüşlerine muhalefet eden Hz. Ali, Hz. Talha ve Hz.Zübeyr gibi sahabileri de kâfir saymışlardır.

Hâricilerin İslam cemaatinden ayrılmasına, kendi dışındaki Müslüman toplulukları kâfir saymalarına ve idarecilerle çatışmalarına yol açan temel prensiplerden biri de budur.²⁷

2.1. Hârici Fırkalar

Müslüman Sayılan Hâriciler

Genel olarak Hâricî mezhepleri, dini anlama hususunda aşırılığa gitme ve katı bir taassuba saplanma temeli üzerine kurulmuştur. Hâriciler, hayır işlemek isterken sapmışlardır. Hakiki mü'minler, bu grubun sapmış olduğunu söylerken kâfir olduklarını söylememişlerdir.

Hz. Ali'nin (r.a.), taraftarlarına kendisinden sonra Hâricilerle savaşmamalarını vasiyet ettiği rivayet edilir.

Yine Hz. Ali (r.a.), Hâricîleri "Hakkı ararken yollarını şaşırانlar", Emevîleri ise "Batılı arayıp sapıklığa düşenler" olarak değerlendirdi.

2.1.1. Ezarika

Bunlar, Hanifeoğulları'ndan olan Nâfi' b. Ezrak'a tabi olanlara verilen isimdir. Ezârîka, Hâricîlerin en güçlü ve en kalabalık kolunu oluşturmuştur.

Bu grupta Abdullah b. Zübeyr ve Emevî yönetimleri uzun yıllar savaşmıştır. Ezarika'yı diğer Hârici fırkalarından ayıran temel prensipler şunlardır:

- Kendilerine karşı çıkanlar, mü'min değil müşriktirler ve ebedi cehennemlikler ve kanları helaldir.
- Kendilerine karşı çıkanların yaşadığı memleketleri Darül Harb'tir. Darul Harp'de helal olan her şey burada da helaldir. Buna göre kadın ve çocukların öldürülmesi, esir alınması veya köleleştirilmesi, ayrıca savaştan geri kalanların öldürülmesi caizdir.
- Kendilerine muhalif olanların çocukları da ebedi cehennemliktir. Muhaliflerin kâfir olmasına yol açan günahların çocuklarına da sirayet ettiğine inanırlar.
- Zina edenlere recm cezası uygulanmaz. Çünkü onlara göre Kur'an'da zina suçuna karşılık öngörülen ceza celde (değnek) cezasıdır.
- Kazf (zina iftirası) cezası yalnızca namuslu kadınlara iftira edenlere uygulanır. Namuslu erkeklere iftira edilmesi durumunda aynı cezanın uygulanmayacağını savunurlar. Delil olarak da şu ayeti gösterirler:

“İffetli kadınlara zina isnad edipte sonra bu iddialarını doğrulayacak dört şahit getirmeyenlere seksen değnek vurun...” (24/Nur Suresi 4)

Bu ayeti kerimede namuslu erkeklere zina iftirası yapanların cezasının zikredilmediğini ileri sürerler.

- Peygamberlerin küçük veya büyük günah işleyebileceklerine inanırlar.²⁸

²⁷ Muhammed Ebu Zehra, İslam'da Siyasi, İtikadî ve Fıkhî Mezhepler Tarihi, Hisar Yayınevi S:77-80

²⁸ Muhammed Ebu Zehra, İslam'da Siyasi, İtikadî ve Fıkhî Mezhepler Tarihi, Hisar Yayınevi S:87-88

2.1.2. Necedât

Bunlar, Hanîfe kabilesinden Necde b. Âmir el-Hanefî'ye tâbi olanlardır. Ezarika ile bazı hususlarda görüş ayrılığına düşmüşlerdir.

Necedât fırkasına göre halife tayini dinen vacip değildir. Ancak toplumsal maslahat gereği vacip olabilir. Eğer Müslümanlar kendi aralarında hakkı tavsiye edip onu yerine getirebilirlerse, halife tayin etmelerine gerek yoktur.

Necedât fırkası, diğer Hâricî fırkalarının benimsemediği yeni bir prensip ortaya koymuştur. Bu prensip **takiyye**dir. Bu prensibe göre Hâricîye fırkasına mensup bir kişi, kanının akmasını önlemek ve kendisine yapılabilecek saldırılardan korunmak için kendisini Ehl-i sünnet'ten göstererek, görüşlerini açıkça ortaya koyabileceği bir zemin buluncaya kadar asıl inancını gizleyebilir.

Bu grup, çeşitli meseleler sebebiyle farklı fırkalara ayrılmış; zamanla etkinliğini kaybederek tarih sahnesinden çekilmiştir.

2.1.3. Sufriyye

Bunlar, Ziyâd b. el-Esfer'e tâbi olanlardır. Bu grup, Müslümanların kanını dökmeyi helâl görmezdi. Muhâliflerinin yaşadığı beldeleri **dârülharp** olarak kabul etmezlerdi. Kadın ve çocukların esir alınmasına karşı idiler. Savaşı yalnızca iktidarın ordusuna karşı yapmayı uygun görürlerdi.

2.1.4. Acâride

Bunlar, Abdülkerîm b. Acred'e tâbi olanlardır. Bu fırka, Necedât fırkasından ayrılmıştır. Görüşleri Necedât fırkasına yakındır.

Acâride, devamlı olarak cihad etmenin vacip olduğuna ve cihad etmeye gücü yetenin hiçbir sebeple cihaddan geri kalamayacağına inanan Ezarika'ya benzemezler.

Muhâliflerin mallarını, kendileriyle savaşmadıkça mübah görmezler ve ancak kendileriyle savaşanların öldürülmesini caiz görürler.

Çok basit meseleler sebebiyle kendi içerisinde farklı gruplar çıkmıştır. Örneğin, bir borç anlaşmazlığı sebebiyle alacaklı ve borçlu olan kişiler bu fırkadan ayrılarak Şuaybiyye ve Meymûniyye isimlerinde iki yeni fırka kurmuşlardır.²⁹

2.1.5. İbadiyye

Bunlar, Abdullah b. İbâd'a tâbi olanlardır. Bu grup, Hâricîlerin en ılımlı olanı, düşünce bakımından İslam cemaatine en yakını, aşırılıktan en uzak koludur. Bu sebeple diğer gruplar uzun ömürlü olmamışken, İbâdiyye uzun süre varlığını sürdürebilmiştir. Bu gruba mensup değerli âlimler yetişmiş ve birçok fıkıh eseri kaleme alınmıştır.

İbâdiyye'nin bir kısmı Fas'taki Batı Sahra vahalarında, diğer bir kısmı ise Zengibar'da yaşamaktadır.

²⁹ Muhammed Ebu Zehra, İslam'da Siyasi, İtikadî ve Fıkıhî Mezhepler Tarihi, Hisar Yayınevi S:91-92

İbâdiyye'nin Görüşleri:

- Bunlar, kendilerine karşı çıkan Müslümanlara ne mümin ne de kâfir derler. Onlara göre bu kimseler inkârcıdırlar. İbâdîler, kendilerine karşı çıkan Müslümanlar hakkında, *"Onlar nimetleri inkâr etmişlerdir; ancak itikadî anlamda kâfir değildirler. Çünkü onlar, Allah'ı inkâr etmemişlerdir. Fakat Allah'a karşı olan vazifelerinde kusur işlemişlerdir."* derler.
- "Kendilerine karşı çıkan Müslümanların kanının akıtılması haramdır. Üzerinde yaşadıkları topraklar İslâm ve tevhid topraklarıdır. Ancak iktidar ordularının bulunduğu topraklar bundan müstesnadır."
- İbâdîlerle savaşan Müslümanların yalnızca atları, silahları ve harp malzemeleri ganimet olarak alınabilir. Bunların dışındaki malların alınması haramdır.
- İbâdîlere karşı çıkanların şahitlikleri kabul edilir. Onlarla evlenilebilir ve karşılıklı olarak miras alınıp verilebilir.

Müslüman Sayılmayan Hâriciler

Hâricî gruplardan Yezîdiyye ve Meymûniyye, İslâm dışı fırkalar olarak kabul edilmektedir.

2.1.6. Yezîdiyye

Bunlar, Yezîd b. Üneyse el-Hâricî'ye tâbi olanlardır. Yezîd, başlangıçta İbâdiyye fırkasına mensuptu. Daha sonra Allah Teâlâ'nın Farisler arasından bir peygamber göndereceğini ve bu peygambere Hz. Muhammed'in (s.a.s.) şeriatının hükmünü ortadan kaldıracak bir kitabın indirileceğini iddia etmeye başlamıştır.³⁰

2.1.7. Meymûniyye

Bunlar, Meymûn el-Acredî'ye tâbi olanlardır. Bu fırkaya mensup olanlar, kişinin kızları ve yeğenleriyle evlenmesinin helâl olduğuna inanırlardı.

Ayrıca bu fırkaya mensup olanlar, Kur'ân-ı Kerîm'deki Yûsuf Suresi'ni Kur'an'dan saymazlardı. Onlara göre Yûsuf Sûresi, bir aşk hikâyesinden ibaretti.³¹

³⁰ Muhammed Ebu Zehra, İslam'da Siyasi, İtikadî ve Fikhî Mezhepler Tarihi, Hisar Yayınevi S:94

³¹ Muhammed Ebu Zehra, İslam'da Siyasi, İtikadî ve Fikhî Mezhepler Tarihi, Hisar Yayınevi S:94

3. Ehl-i Sünnet

Ehl-i sünnet ekolü, bu iki ana ekolün dışında yer alan mutedil bir çizgiyi temsil eder. Halifenin gerekliliğine inanır. Buna göre Hz. Peygamber (s.a.s), halifede bulunması gereken nitelikler hakkında bilgi vermiş, ancak belirli bir kişiyi isim olarak halife tayin etmemiştir.

3.1. Halifenin Gerekliliği

Ehl-i sünnet âlimleri, aşağıda sıralanacak sebeplerden dolayı halifenin gerekli olduğuna inanırlar.

Cuma namazlarının kılınmasını sağlamak, İslam cemaatini organize etmek, cezaları tatbik etmek, zekâtı toplayıp ihtiyaç sahiplerine dağıtmak, hadleri korumak, insanlar arasındaki ihtilafları gidermek amacıyla hâkimler atamak ve İslam'ın hükümlerini tatbik etmek bunlar arasında sayılabilir.

Ehl-i sünnet âlimleri “peygamberî halifeliğin” aşağıdaki dört unsuru taşıması gerektiğini belirtmişlerdir:

Bunlar;

1. Halifenin Kureyş kabilesinden olması,
2. Halkın halifeye biat etmesi,
3. Halifenin istişare ile seçilmiş olması,
4. Halifenin adaletli olması.

3.1.1. Halifenin Kureyş Kabilesinden Olması

Halifenin Kureyş kabilesinden olması hususu tartışmalıdır. Bu görüşü savunanlar, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bazı hadislerini delil olarak ileri sürmüşlerdir. O dönemde âlimlerin böyle düşünmeleri tabîi karşılanmalıdır. Çünkü Arap toplumunda kabilelerin önemli bir yeri vardı. Araplar dağınık hâlde yaşarken İslâm onları bir araya getirmişti. Ancak Hz. Peygamber'in vefatından sonra irtidat hareketleri ortaya çıkmıştı. Birlik ve beraberliği ancak Kureyş kabilesine mensup birisi sağlayabilirdi. Nitekim Hz. Ebû Bekir'in halife seçilmesinden sonra bu sorunların üstesinden gelinmiştir.

Halifenin Kureyş kabilesinden olması **gerektiğini** savunanlar, görüşlerini bazı hadislerle temellendirmişlerdir:

1. İnsanlardan iki kişi kaldığı sürece bu iş Kureyş'le devam eder. (Buhari, Ahmed b.Hanbel)
2. İnsanlar bu hususta Kureyş kabilesine tabidirler. Müslümanlar Kureyş'in Müslümanlarına, kâfirlerde Kureyş'in kâfirlerine tabidir. (Buhari, Ahmed b.Hanbel)
3. İnsanlar hayırda ve şerde Kureyş'e tabidirler.
4. Şüphesiz bu iş Kureyş'tedir. Onlar dini ayakta tuttukları müddetçe kim onlara düşmanlık ederse Allah onu yüzüstü düşürür. (Buhari, Darimi)

İlk dört halife, İslâmî mücadelenin başlangıcından itibaren Hz. Peygamber'in yanında bulunmuş, en zorlu imtihanlardan geçmiş ve İslâm'ı en iyi anlayıp yorumlayabilecek şahsiyetler arasında yer almışlardır.

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bu konudaki hadisleri, bir öngörü ve ileri görüşlülüğün ifadesi olarak değerlendirilebilir. Bu sebeple bazı âlimler, söz konusu rivayetlerin belirli tarihî şartlarla ilgili olduğunu ve bütün zamanlar için bağlayıcı kabul edilmemesi gerektiğini ifade etmişlerdir.

Dört Halife Dönemi'nin ardından Emevî ve Abbâsî yöneticilerinin tamamı Kureyş kabilesine mensuptu. Abbâsîler 1258 yılına kadar tarih sahnesinde varlıklarını sürdürmüşlerdir.

3.1.2. Halkın Halifeye Biat Etmesi

Ehl-i sünnetin halifenin seçimi için aradığı ikinci şart, "ehlü'l-hal ve'l akd" şartıdır. Yani önde gelen temsilcilerinin halifeye biat etmeleridir.

İlk dört halifenin seçim usulleri farklı olsa da seçimler hür bir ortamda ve zorlamaya başvurulmaksızın gerçekleşmiştir. Medine halkının biat etmesinin ardından diğer şehirlerdeki Müslümanlar da biat etmişlerdir. İlk dört halifeden sonra halktan zorla biat alınmaya başlamıştır. Esasen halifeye itaat, onun Allah'a ve Resûlü'ne itaat ettiği sürece söz konusudur.

Emeviler döneminde biat, iktidarı zorla kabullendirme ve insanları cebren itaate boyun eğdirme şekline dönüşmüştür. Haccâc b. Yûsuf es-Sekafî döneminde yeni biat şekillerinin ortaya çıktığı nakledilir. Biat sırasında bazı kimselere: *"Eğer halifeye itaatten ayrılırsam, kölelerim hür, hanımlarım boş olsun."* şeklinde sözler söyletildiği rivayet edilmektedir. Abbasilerin ilk döneminde Haccac ve benzerlerinin yöntemleri kullanılmasa da zorla biat uygulamaları devam etmiştir.

İmam Malik döneminde halk Ebu Cafer el-Mansur'u zorla biat almakla suçlamıştır. Bunun üzerine Medine valisinin, İmam Mâlik'in baskı ve zor altında yapılan biatin geçerli olmadığı yönünde fetva vermesini engellediği rivayet edilir.

Halifenin Kureyş kabilesinden olması **gerekmediğini** savunanlar, görüşlerini bazı hadislerle temellendirmişlerdir:

1. Peygamberimizin "Başınıza burnu kesik Habeşli bir köle dahi getirilse, onu dinlemenizi ve ona itaat etmenizi emretti." (Müslim, İbn-i Mace)
2. Bir diğer hadiste "Başınıza, kafası kuru üzüm gibi olan Habeşli bir köle dahi getirilse onu dinleyin ve itaat edin." (Buhari, İbn-i Mace, Ahmed b Hanbel)
3. Yine Peygamberî hilafetin süresi hakkında Peygamberimizden gelen hadisi şerifte: "Benden sonra hilafet 30 senedir. Ondan sonra saltanat başlayacaktır. (Tirmizi)

3.1.3. Halifenin İstişare İle Seçilmiş Olması

Halifenin istişare ile başa getirilmesi demektir. Şura suresi 12. ayette: “*Onların işleri aralarında istişare iledir.*” buyurulmuştur. Ayrıca Al-i İmran suresi 159.ayette, “... *işlerde onlarla istişare et...*” buyurulmuştur.

Peygamberimiz, vahiy gelmeyen konularda ashabıyla istişare ederdi. Muaviye ise istişare usulünü veraset sistemine dönüştürmüştür.

Halifeyi seçme konusunda Müslümanlar üç usul takip etmişlerdir: Halifenin herhangi bir isim belirtilmeksizin serbestçe seçilmesi, mevcut halifenin akrabası dışında bir kişiyi aday göstermesi ve istişare heyeti içerisinde seçilmesi.

3.1.4. Halifenin Adaletli Olması

Halife olmanın en önemli şartı adaletli olmaktır. Halifenin adaletli olması, işi ehline vermesini, adaletli ve merhametli davrananlara vazife vermesini gerektirir.

Halifenin, düşmanlarına karşı dahi adaletli davranması, onun adaletinin bir gereğidir.

İslam'ın adaleti, kanun önünde eşitliği sağlar. İslami hükümlerin bütün fertlere, halife dahil olmak üzere, eşit şekilde tatbik edilmesini emreder.

İslam'ın adaleti, sosyal dayanışmayı düzenleyen sosyal adaleti de kapsamaktadır.

Yine İslam adaleti, her çalışana iş temin etme ve aciz olanlara yardımda bulunma gayesini güden iktisadi adaleti de hedeflemektedir. Böylece herkes için fırsat eşitliği gerçekleşmiş olur.³²

3.2. Halifenin Hilafet Şartlarının Dışına Çıkması

Eğer halife bu şartları yerine getirmiyorsa, böyle bir hilafet **peygamberî hilafet** sayılmaz. İslam âlimleri, makamı zorla ele geçiren Yezid iktidarını “**peygamberî hilafet**” olarak değerlendirmemiş onu daha çok saltanat veya hükümdarlık olarak nitelendirmişlerdir. Bu durumda Müslüman toplumun nasıl bir tepki ortaya koyacağı meselesi tartışılmıştır.³³

Sonuç

Peygamberimizin (s.a.s.) vefatından sonra halifenin kim tarafından ve hangi usulle seçileceği en önemli tartışma konusu olmuştur. Bu mesele zamanla farklı görüşlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamış ve İslâm düşünce tarihinde çeşitli siyasi mezheplerin teşekkülüne yol açmıştır.

Tarihî süreç içerisinde bu ekoller kendi içlerinde farklı fırkalara ayrılmış, çeşitli siyasi ve fikrî gelişmeler neticesinde yeni yorumlar ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte söz konusu mezhepler yalnızca siyasi hareketler olarak kalmamış; kelâm, fıkıh, hadis ve İslam düşüncesinin diğer alanlarında da etkili olmuşlardır.

Siyasi mezheplerin incelenmesi, sadece geçmişte meydana gelen ihtilafları anlamak açısından değil, aynı zamanda bugünde Müslüman toplumların siyaset, otorite, meşruiyet ve birlik konularındaki yaklaşımlarını kavrayabilmek açısından da büyük önem taşımaktadır.

³² Muhammed Ebu Zehra, İslam'da Siyasi, İtikadî ve Fıkıhî Mezhepler Tarihi, Hisar Yayınevi S:94-111

³³ Muhammed Ebu Zehra, İslam'da Siyasi, İtikadî ve Fıkıhî Mezhepler Tarihi, Hisar Yayınevi S:111-116

KAYNAKLAR

1. Muhammed Ebu Zehra, İslam'da Siyasi, İtikadî ve Fıkîhî Mezhepler Tarihi, Hisar Yayınevi
2. Şamil İslam Ansiklopedisi İlgili maddeler
3. İslam Düşüncesi Tarihi Editör M. M. Şerif İnsan Yayınları Cilt:2 S: 283–299 İstanbul 1990
4. İslam Siyasi Düşüncesinde Muhalefet Dr. Nevin A. Mustafa İz yayıncılık, İstanbul 1990
5. Irak Şiileri Ekin Yayınları
6. İran'da Devrim Ve Karşı Devrim Asaf Hüseyin Pınar Yayınları
7. <http://www.alevikonsevi.com/>
8. <http://www.cemvakfi.org/>
9. <http://www.pirsultan.net> Pir Sultan Abdal Derneği
10. <http://www.hacibektasdernegi.org> Hacı Bektaşî Veli Derneği

i Tablo-1

	Konu	Ehl-i Sünnet	Hâricîler	Şia
1.	Hilafetin gerekliliği	Kesinlikle olmalı	Gerekirse olmalı	Kesinlikle gereklidir
2.	Halifenin seçimi	Seçimle olmalı	Seçimle olmalı	Velayet yoluyla
3.	Halife kimlerden olmalıdır	Kureyşten olmalı	İlk etapta her arap olabilir derken sonraları herkes aday olabilir.	Hiz. Ali'nin soyundan olmalıdır.
4.	Hiz. Peygamber halef tayin etmiş midir?	Hayır Ümmete bırakmıştır. Halef tayin etmemiştir.	Hayır Ümmete bırakmıştır. Halef tayin etmemiştir.	Evet Bu konu çok önemlidir. Hiz. Peygamberin bu önemli konuda görüş beyan etmemesi mümkün değildir. Hiz Ali'yi vasiyet etmiştir.
5.	İmamın masumiyeti	İmam masum değildir.	İmam masum değildir.	Masumdur

ii İslam Tarihindeki Kırılmaların Kronolojisi

1. **H 10/M 632** Hiz. Muhammed'in vefatı
2. **H 10/M 632** Hiz. Ebu Bekir'in Halife Seçimi
3. **H 35/M 656** Hiz. Osman'ın şehadeti
4. **H 35/M 656** Hiz. Ali'nin halife seçilmesi
5. **H 36/M** Cemel Savaşı
6. **H 36/M** Sıffin Savaşı
7. **H 37/M** Hakem Olayı ve Hârici gurubun doğuşu
8. **H 40/M 661**Hiz. Ali'nin Şehadeti
9. **H Rebiülevvel 41/ M Temmuz 661** Hiz. Hasan'ın Muaviye'ye (**Doğum/Ölümü H 60/M 680**) biat etti. Bu yıla birlik yılı/âmü'l-cemâa denmiştir. Böylece Emevi Devleti (**H 41–132 /M 661–750**) resmen kurulmuş oldu
10. **H 41/M 661** Hicr b Adıyy'in şehadeti
11. **H 60/M 680** Yezidin Kral oluşu İslam tarihinde ilk kez babadan oğla Saltanat Sisteminin kurulması
12. **H 10 Muharrem 61/M 10 Ekim 680** Hiz. Hüseyin'in Şehadeti
13. **H 73/M 694** Abdullah b. Zubeyr'in Abdulmelik b. Mervan'ın komutanı Haccac b. Yusuf es Sakafî tarafından ortadan kaldırılması
14. **H 132 /M 750**) Emevi hanedanlığının yıkılması ve Abbasi devletinin kurulması
15. **H 218–228/M 833–843** ilk kez Mu'tasım devrinde resmi yazışmalarda Emirül Mü'minin yerine Halifetullah ünvanı kullanılmıştır.

iii Şii rivayetlerinde yer alan Hz. Zeyneb'in meşhur Kûfe Hitabesi

İmam Hüseyin (a.s.)'in şehadetinden sonra Hz. Zeynep ve diğer esirler Kufe'ye getirildiler. Hz. Zeynep bu toplumun zavallılığını gördükten sonra taşıdığı misyonu yerine getirmek amacıyla konuşma kararı aldı. Böylece Kerbela şehitlerinin hedefini, Yezid ile İbni Ziyad ailesinin fesatçı, zalim, tağut olduklarını ve onların işlemiş oldukları cinayetleri anlatması gerektiği inancına varmıştı. Böylece onlara kendilerine gelmelerini, özgürlük, fazilet, insanlık için zulme karşı direnmelerinin önemini anlatması gerekiyordu.

Bismillahirrahmanirrahim

“Ey Kufeliler dinleyin!

Allah’a Hamd-u Sena olsun. Salât ve selam benim babam Hz. Muhammed (s.a.a)’e ve temiz soyuna olsun

Ey Kufe halkı! Ey aldatılmış zavallı halk, bize mi ağlıyorsunuz? Oysaki bizim gözlerimiz hala yaşlı ıstıraplarımız dinmemiş, feryatlarımız yatışmamıştır. Sizler, gerdanlığın kayıp edip sonrada toprak içerisinde arayan kadın gibisiniz. Sizler, Allah ve Resulüne iman getirdiniz ama daha sonra işlediğiniz bu büyük günahla onun kökünü kazıyıp attınız. Sizden fesat, şer ve şarlatanlıktan başka bir şey de beklenemez, sizler o güle benziyorsunuz ki ne yiyecek nede koklanandır. Sizin nefisleriniz ne kadar da kötü bir nefistir, sizler Allah’ın gazabına uğramış ve cehennemlik olmuş bir toplumsunuz.

Bizleri öldürdünüz şimdi bize ağlıyorsunuz. Evet! Allah’a yemin olsun ki çok ağlayın az gülün, bu işlediğiniz cinayetin kanı sizin yakanıza yapışmış, bu yaptığınız pis ve kötü amellerinizden kurtulamazsınız ve bu ar ve rezillik sizi kahr edecek hiç bir suyla bu çirkef lekelerinizden yıkanamazsınız.

Peygamberin oğlu ve cennet gençlerinin efendisinin kanı nasıl yıkansın, siz iyiliklerin mabedini ve yardıma muhtaç olanların derman kapısını yıkıp öldürdünüz. Siz, Allah’ın ve Resulünün size olan Hücetini öldürdünüz.

Ey Kufe halkı! Öyle büyük ve kötü bir günaha saplandınız ki, Allah’ın azap ve felaketi sizin üzerinizdedir. Uğraşlarınız, eliniz, yaptığınız her iş Allah’tan bela olarak size dönsün ve maalesef o belayı sizler istediniz ve zillete düşer oldunuz.

Ey Kufe halkı! Vay olsun size, kimin ciğerini söktüğünüzü biliyor musunuz? Siz, Muhammed Mustafa (s.a.s)’ın göğsünü açıp ciğerini aldınız, ismet perdesini yırttınız. Siz Peygamberin kanını akıttığınızın farkında mısınız ve ona nasıl bir saygısızlık ettiğinizi biliyor musunuz? Siz öyle büyük bir günah işlediniz ki günahınız yer ve gökyüzünü doldurdu, sizin bu yaptığınız günah ve işlediğiniz cinayetten dolayı gökyüzünden kan yağmasına şaşırmanın.

Ahiret günü Allah’ın kahr ve zelil edici azabı haktır ve gerçekleşecektir. Ve o gün sizin için ne bir yardımcı nede kurtarıcı olacaktır. Allah’ın verdiği şu sürede mutluluk yaşamayın ve Allah azap etmede acele etmez sabrı çoktur ve bilin ki Allah size bu cezayı vermek için sizi beklemektedir.”

iv Emevi Hanedanlığı

Süfyani Kolundan Gelen Krallar

1. I. Muâviye b. Ebû Süfyân ---- (41/661)
2. Yezîd b. Muâviye ----- (60/680)
3. Muâviye b. Yezîd ----- (64/683)

Mervani kolundan gelen krallar

1. I. Mervân b. Hakem ----- (64/684)
2. Abdulmelik b. Mervân ----- (65/685)
3. I. Velid b. Abdulmelik ----- (86/705)

4. Süleyman b. Abdulmelik ----- (96/715)
5. Ömer b. Abdulaziz ----- (99/717)
6. II. Yezid b Abdulmelik ----- (101/720)
7. Hişâm b. Abdulmelik ----- (105/724)
8. II. Velid b. II. Yezid ----- (125/743)
9. III. Yezid b. I. Velid ----- (126/744)
10. İbrahim b. I. Velid ----- (126/744)
11. II. Mervân b. Muhammed ----- (127-132/744-750)

Kaynak: TDV İslam Ansiklopedisi C: 11, S: 95 Emeviler maddesi

^v **Türkiye’de Alevilik:** Türkiye’deki Aleviler bu anlamda kendi içerisinde farklı ekollere ayrılmıştır. Hemen hemen tamamı kendilerini İslam’a nispet ederler. Bu noktada Türkiye’deki Alevileri genel hatlarıyla üç ana grupta değerlendirmek mümkündür:

Birinci grup Aleviler, her ne kadar kendilerini İslam’a nispet etseler de Aleviliğin İslam’dan önce de var olduğunu Şiilikle ortak noktaları olmasına rağmen ayrı oldukları inancını taşırlar. Bu gruplar her ne hikmetse aşırı laik bir dünya görüşüne sahiptirler. Bu grup İslam’ın öngördüğü ibadetleri küçümser ve şekilcilik olarak nitelendirir. Örneğin niçin namaz kılmıyorsunuz sorusuna kurnazlıkla cevap verirler. Namaz kelimesinin Farsça bir kelime olduğunu, Kur’an’da karşılığının salât olduğunu, salâtın ise dua anlamına geldiğini, bu sebeple namaza ait herhangi bir şeklin bulunmadığını, istenildiği şekil ve yerde Allah’a dua ederek ibadet ettiklerini savunurlar.

Yine bu grup aleviler Ramazan orucu tutmazlar. Asimile olmuş Alevilerin ramazan orucunu tuttuğunu da söylemeyi ihmal etmezler. Ramazan orucuyla ilgili ayetleri Muharrem orucu olarak tevil ederler. (Alevi Konseyi, Pir Sultan Abdal vb)

İkinci grup Aleviler de kendilerini İslam’a nispet ederler. İslami motifler daha ağır basar. Birinci guruba göre daha ılımlıdır. Yine de söylemlerinde laik bir anlayış ve İslam karşıtlığı vardır.

Üçüncü grup Aleviler ise, tamamıyla İslami ekoller arasında yer alırlar. Kendilerini Ehl-i Beyt ekolü olarak adlandırırlar. Caferi mezhebine bağlıdırlar. Türkiye’de Ehl-i Beyt Vakfı etrafında toplanmışlardır. İslami duyarlılıkları daha yüksektir.

^{vi} **MEHDÎ**, yol gösteren, hidayete eren, doğru yolu bulan, Allah tarafından kendisine rehberlik edilen kimse. Kıyamete yakın dönemde zulüm ve adaletsizliğin her tarafı kapladığı bir zamanda gelip yeryüzünü adaletle dolduracağı ve İslam’ı hâkim kılacağı söylenen Ehl-i beytten birisi.

Mehdî, kelime olarak Arapça He-De-Ye kökünden ismi meful olup hidayete ermiş, hidayet bulmuş kişi anlamını taşır. Mehdî’nin ahir zamanda çıkacağına ve insanları hayır ve adalete yönelteceğine dair ahad haberler mevcuttur. Hz. Peygamber (s.a.s)’den nakledilen İtin Mâce’de mevcut hadislerle göre Mehdî’nin Ehl-i beytten olacağı bildirilmektedir:

"Mehdî bizden, Ehl-i beyttendir. Allah onu bir gecede zafere erdirecektir. Mehdî, Fatıma evlâdındandır" (İbn Mâce, Fiten, 34; Dârimî, Mehdî, 1).

"Biz Abdülmuttalib evlâdı Cennet ehlinin efendileriyiz. Ben, Hamza, Ali, Cafer, Hasan, Hüseyin ve Mehdî" (Ebu Davud, Mehdî, 1; Tirmizî, Fiten, 52-53; İbn Mâce, Fiten, 34).

"Dünya hayatının sona ermesine bir gün bile kalsa, Allah zulümle dolu olan dünyayı adaletle dolduracak Ehl-i beytten birini gönderecektir" (Ahmed b. Hanbel, II, 117-118).

Bu gibi hadislerin yanı sıra diğer muhaddislerin hadis mecmualarında da bazı haberler mevcuttur. Bu hadisleri takviye edecek mütevatir derecede bir bilgi olmadığı gibi, bununla ilgili olarak Kur’an da nas da mevcut değildir. Ayrıca Mehdî konusu Maturidî ve Eş’arî gibi Ehl-i Sünnet’in temelini oluşturan akaide dair eserler telif eden imamların eserlerinde işlenmemiş ve bu konu ele alınmamıştır. Ayrıca

fer'i bir konu olduğundan ve ahad habere dayandığından dolayı bunu inkâr küfre sebep olmadığı için ilk dönem akaid kitaplarına yansımamıştır.

Ehl-i Sünnet'in akideye dair yazılan son dönemlerinde bu konu ele alınmaya başlanmış ve iman ile aralarında ilgi kurulmuştur. Bununla birlikte Şiâ'nın bütün kollarında Mehdîlik önemli bir husus olup sürekli işlenen ve Mehdî beklentisinin hâkim olduğu bir inanç görülmektedir. Şiâ'nın gizli imamı Mehdî'dir. Şiâ'ya göre bu gizlilik mutlaka bir gün sona erecek, yeryüzündeki bu zulüm ve adaletsizlikler yok olacak ve tarih boyunca haksızlığa uğratılan Ehl-i beytin intikamı alınacaktır. Onlar Kur'ân-ı Kerim'in Hud, 11/8; eş-Şuara, 24/4; el-Kasas, 28/5 gibi ayetlerin Mehdî'ye delalet ettiğini söylerler.

Ehl-i Sünnet'te de Mehdî bekleme temayülü olmasına rağmen, ona insanüstü özellikler atfedilmeden toplumu İslâma yöneltecek bir yönetici veya ilim adamı olabileceği ifade edilmektedir. Ayrıca ahad haberlere dayanan bu beklentinin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini düşünmek insanın inancına gölge düşürmemektedir.

İmam Sahavî ve İbn Hacer el-Heytemi gibi âlimlerin yanı sıra İmam Celâleddin es-Suyûtî "el-Örfü'l-Verdî fî Ahbâri'l-Mehdî" ve "Kitabü'l-Keşf" adı altında Mehdî ile ilgili hadisleri bir kitabında toplamıştır. Bu eser Ali b. Hüsameddin el-Muttaki tarafından "el-Burhan fî Alâmâtî Mehdiyyi Âhiri'z-Zaman" adıyla yeni bir tasnif ile ilim dünyasına kazandırılmıştır. İbn Hâcer el-Heytemî de bu konuda "el-Kavlu'l-Muhtasar fî Alâmâtîl-Mehdiyyil-Muntazar" adlı eserini telif etmiştir. Bu her iki eser Müşerref Gözcü tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir. Mehdî ile ilgili hadisler yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Ebu Davut, Tirmizi, İbn Mâce, Ahmed b. Hanbel gibi büyük âlim ve muhaddisler tarafından kaydedilmiş hadislerdir. Buna rağmen dikkate şayan bir husus vardır ki Buhârî ve Müslim bu konudaki hadislerle eserlerinde yer vermemişlerdir.

Sahiha dışındaki hadis mecmualarında yer alan bu hadislerin sıhhat dereceleri tartışılmış ve genellikle zayıf derecesinde hadis oldukları kabul edilmiştir.

Zaten bunlar arasındaki çelişkiler bu durumu göstermektedir.

Ehl-i Sünnet'te Mehdî inancı söz konusu edilmesine rağmen, bir inanç olarak yerleşmemiştir. Şiâ bunu çok ileri seviyede akideyi ilgilendiren bir mesele olarak takdim etmiştir. Şiâ'da Mehdî'nin on ikinci İmam olduğu ifade edilmekle birlikte daha önceleri beşinci İmam olan Muhammed Bakır'ın Mehdî olduğu da ileri sürülmüştü. Hatta Cafer-i Sadık'ın da Mehdî olduğunu ifade eden görüşlere de tesadüf edilmektedir.

Tamamen siyasî bir rol oynadığı gözlemlenen Mehdî inancı kesin bir delile dayanmamakta olup, İslâm tarihinde birçok kanlı çatışmaya neden olmuştur. Emevî ve Abbasî tarihleri boyunca ortaya çıkan birçok siyasi grup hep liderlerinin Mehdî olduğunu söyleyedirmişlerdir. Hatta Kuzey Afrika'da kurulan ve daha sonra Mısır'a da hâkim olan Şîî Fatımî devletinin ilk hükümdarının Mehdî olduğu inancı bu devleti kuran ve sürdüren kimseler tarafından inanılan bir husustur.

Ayrıca zaman zaman Türkiye'de ve başta İstanbul'da olmak üzere İslâm dünyasının birçok yerinde Mehdî olduğunu iddia edenler hiç de eksik olmamıştır. Bu gibi kimseler Mehdî beklentisinde olan birçok insanı aldatmış ve hislerini istismar etmişlerdir. Meçhule dayalı olan bir arayışın İslâm'ın genel prensipleri ile nasıl bağdaşmadığı görülmektedir.

Bütün bunlar göz önünde bulundurulunca Mehdî inancının İslâm'daki yeri kendiliğinden ortaya çıkar. (Şamil İslam Ansiklopedisi Ahmed AĞIRAKÇA)